

Matsalu lahe ja selle ümbruse linnustikust.

M. H ä r m s.

Matsalu laht ning seda ümbritsev maastik on ammust saadik suurt tõmbevõimu kodumaa ornitoloogide peale avaldanud — ja seda täie õigusega. Üheski teises kodumaa nurgas ei leia me olemas kõik tingimused, mis lohkava ja väga mitmekesise linnuelu õitsmist nii harmooniliselt ning õnnelikult ühendaksid kui siin. Iseäranis Kasari jõe delta-ala oma ülevaatamata roostiku- ja kõrkjaväljadega, aga ka selle avarad, avatud, jõeharudest läbilõigatud heinamaad — Kasari luht — pakub rohketele vesi- ja soolindudele üpris meelepärast, külluses toitu ja kaitset lubavat haudeala.

Esimene ornitoloog, kes selle linnuparadiisi quasi üles leidis, oli konservator V. Russow. Ta külastas 1870. ja 1873. a. kevadekuude jooksul Kasari jõe madalikku ja tutvus selle ornitofaunaga. Oma uurimistekonna tagajärgedest teatab ta meie Seltsi aruannetes¹⁾.

Alles 1897. aastal otsiti see maa-ala uuesti ühe teaduslikult töötava ornitoloogi poolt üles. Mainitud aasta kevadekuude jooksul kogus siin, Peterburi Teaduste Akadeemia ülesandel, E. v. Middendorff selle asutuse zooloogiamuuseumi jaoks ornitoloogilist materjali. Noormehena oli minul õnn sellest ekskursioonist osa võtta. Kahjuks ei ilmunud — v. Middendorffi töötamisviiside põhjusel — ühtegi kirjeldust vaatluste kohta.

Kümme aastat hiljemini külastasid Baron Loudon ja S. Buturlin kõnesolevat ala. 1907. aasta maikuul, kui need loodusteadlased Haapsalu lahe rannikut uurisid, viibisid nad mõned päevad Matsalu lahe põhjarannikul ning tutvusid Kiideva all asuvate rannikheinamaade linnustikuga. Teadaanne selle teekonna resultaatide kohta leidub Journal für Ornithologie's²⁾.

1) Sitzungsberichte der Naturforscher-Gesellschaft zu Dorpat. III Band. 1874; p. 159—158 ja p. 410—417.

2) H. Baron Loudon u. S. A. Buturlin. Eine ornithologische Fahrt an die Matsal-Wiek. Journal f. Ornithol. 1908, p. 61—72.

Kahe aasta tagant otsis Baron Loudon maikuul Kasari jõe madaliku üles ja avaldas tehtud vaatluste kohta ülevaate Ornithologisches Jahrbuch'is¹⁾).

1924. aasta kevadel tegi toleaeagne Ülikooli zooloogia-instituudi ja -muuseumi juhataja hra dotsent H. Riikoja minule ettepaneku temaga Matsalu lahe äärde, kus ta eeskätt oma planktonoloogilisi uurimisi kavatses jätkata, kaasa sõita, et praegu seal valitsevat ornitoloogilist olukorda uurida ja materjali zoologiamuuseumi jaoks koguda. Selle austava kutse täitsin seda parema meelega, et minu eriline soov oli selle klassilise maa-ala linnustikuga, kus nii mitmed tuntud ornitoloogid olid teetsenud, põhjalikumalt tutvuda, aga ka seepärast, et minule võimalus avanes võrdlusi Saaremaa linnustikuga, kus ma viimsetel aastatel töötasin, toime panna ning tõsiasju koguda muutuste kohta, mis aja jooksul selle biotoobi linnustiku koosseisus toimunud on.

Kaasa sõitis ka zoologiamuuseumi preparaator hra M. Leppik.

Minu ning hra Leppiku sealolek kestis 17. maist kuni 14. juunini. Meie öömaja-koht asus lõunaranniku keskosas, otsekohe mere läheduses olevas kenas Kägi talus. Siit kohast välja minnes uuriti kogu lahe lõunarannik läbi, tehti ekskursionid Kasari jõe inundatsioonialasse, kusjuures need kuni jõe keskmise peaharuni ulatusid; aga ka lahes asuvad saared vaadati põhjalikult läbi.

Kogutud ornitoloogiline materjal koosneb 119 linnunahast, 54 linnupesast ning 307 linnunahast.

Rõngastati 3 kalakajaka, 1 halli rästa, 4 meriski ning 6 kiivitaja poega. Viimased on sel põhjusel tähtsad, et meil Saaremaal, kus linde rõhkemal arvul rõngastatakse, seniajani veel ühtegi kiivitajat märgitud ei ole.

Kasutan siinkohal juhust oma kõige sügavamalt tänu hra dotsent H. Riikojale selle uurimistekonna võimalikuks tegemise, kui ka kõige lahkema vastutulelikkuse eest kõikidele soovidele ütelda. Kus abi ning kaastoetust vaja oli, andis ta seda hea meelega kõige laiemas ulatuses, mis tagajärgede peale edukat mõju avaldas.

Nimetamata ei või ka jääda zoologiamuuseumi preparaatori hra Leppiku töövõimeline kaasabi.

Matsalu umblaht kujutab läänest idasse Eesti rannikusse sügavalt sisselõikavat, ligikaudselt nelinurkset, pikergust veekogu,

1) H. Baron Loudon. Meine zweite Fahrt an die Matsalwiek. Ornithol. Jahrbuch. 1910, p. 1—18.

pooldest vaene. Lahe selle osa lõppu kujutavad saared on väikesepoolsed, ulatuvad ainult vähe veepinnast kõrgemale ning on kohati rikkalikult roostikuga kaetud. Kõige suurema — Selgrahu peal, kus lakkav linnuelu valitseb, leidub suurem soostunud heinamaa ning seda ümbritseb kohati väga tihe roostikuvöö. Sisemine — idapoolne — laheosa on saarte kohal kitsas; laguneb aga kirde ning kagu suunas ning saavutab lõpposas umbes 9-kilomeetri-lise laiuse. Keeletaoliselt ette tungiv jõedelta ulatub kaugele selle osa sisse ning jaotab mõlemad äärmised harud vähemaks põhjapoolseks ning suuremaks lõunapoolseks kääruks. Viimasesse suubub veerikas Suitsu jõgi ning väike Penioja.

Siselahe väga madal veesügavus võimaldab siin äärmiselt lopsaka vesitaimestiku õitsmist. Oma kaldavöös ning lõpposas on see ala ülevaatomata kõrkja- ning roostikuväljadega kaetud, millede keskel suuremad ning vähemad lagendikud, sõna tõsisel mõttes, eksiteede labürinti kujutavad. Jõedelta läheduses leidub rohkesti suuremaid ning vähemaid lõikheinadega kaetud saarekesi, missugused aga roostiku- ning kõrkjaväljadest nii põhjalikult maskeeritud on, et nende olemasolemisest ainult sel juhul teada saad, kui üks neist mõnes roostikulagendikus otsekohe silmi ees nähtavale tuleb. Kõrkjaväljad näitavad selgesti lahte edasitungivat tendentsi; üksikud saaretaolised eelkäijad ulatuvad kuni Kemo kohal asuvate saarteni. Selle sisemise veekogu rannik on kogu ulatuses soostunud, kaldavöös roostikutihnikuga üleni kattunud, mille külge laialdased märjad niidud ning avarad niisked karjamaad liituvad. Suitsu jõest lääne pool asuv laialdane Matsalu lehtpuumets ulatub oma haruga Matsalu mõisa kohal pea kuni lahe kaldani.

Erilist tutvumist väärrib Kasari jõe delta-ala, iseäranis sel põhjusel, et nimelt siin linnuelu kõige täielikumale õitsmisele on arenenud.

Pealpool Väike-Riudet jaguneb Kasari jõgi kolme harru, mis, läbi soostunud maastiku voolates, mitme kõrvalharuga üksteisega seotud on, ning seega meie kodumaal hoopis omapärast delta-moodustist kujutavad. Kogu see maa-ala seisab perioodiliste ülejutamiste mõju all, millede ulatus tuule sihist ning kiirusest ole-neb. Puhuvad kestvad tugevamad läanetuuled, rõhutakse mere-vegi lahte, siin tungib ta rohkem ning rohkem sisemistesse osadesse ja paisutub lõpposas, järel käivad voolud viivad ta inundatsioonialasse ning ujutavad selle üle, ühtlasi ei leia jõe suubumisharude vesi äravoolu lahte ning aitab omalt poolt veeuputust laiendada.

Säärased veeuputused mõjuvad, kui nad lindude haudeajal juhtuvad, kõikide maa peal asuvate pesade hävitamisega katastroofselt linnustiku koosseisu peale. Pidevate idatuulte ajal näeme vastupidist pilti, veemassid tõrjutakse lahest välja ning avarad alad vabanevad veest. Selle ala ülemist ning külgosasid iseloomustavad laialised, lõikheintega ning teiste sootaimedega kasvanud soostunud niidud; kaugele lahte ettetungivat tsentrumit, mille keskkohast jõe peaharu läbi voolab, kujutavad läbitungimata roostiku- ning kõrkjaväljad. Neil väljadel on umbkaudu 6-ruutkilomeetriline pindala: üksikud harud tungivad väga kaugele lahte ette, mis siin, suuremaid ning vähemaid kõrkjastiku- ning roostiku-saarestikke kujutades sama tähtsa tegurina selle veekogu maastumisel tegevad on, kui jõe- ning merevoolude poolt toodud setteollused. Harilikult kujutavad sood surevat ilma, mis inimese läbi kultuuripinnaks muudetakse. Selle saatuse osaliseks kõnesolev maastik ei saa; siin on meil maa-alaga tegemist, kus soostunud pind oma ulatuses järjekindlalt veepinna kulul kasvab ning oma asendi poolest inimesele selle piiramiseks äravõitmata raskusi sünnitab.

Mainitud soostunud niidud ehk luhad katavad umbes 16-ruutkilomeetrilise pindala ning piirduvad võrdlemisi teravalt roostiku- ning kõrkjastikuväljadega. Sel laialisel lagendikul leiame mõned vähemad künkad, milledest kõige suuremat kõrgust ning laiemat ulatust näitab keskharust lõuna pool asuv, kabjaraua kujuline moodustis — Neidsaar. Luhal kasvavad kohati vähemad sanglepavõi pajugrupid või üksikud puud; tihti leidub pajupõõsastikke. Üht nende heinamaade omapärasust kujutavad inimese poolt püstitatud vaiaehitused. Et tehtud ning kogutud heina veeuputuse eest kaitsta, on niitude kasutajad tugevad vaiad maa sisse ramminud, viimased umbes 3 jala kõrguses maapinnast vitsadega ühte põiminud ja sel teel vaiaehituse loonud, kuhu nad suure tuluga oma heinad võivad mahutada. Heinte äravedamisel jäetakse enamasti paks kiht heinu palmitud aluspõhja peale, selle otstarve on uuele lõikusele aluseks olla ning heinategijatele kuiva ning mugavat öökorterit pakkuda. Üks säärases öökorteris mööda saadetud öö jääb vist kõigile ekskursionist osavõtjatele jäädavalt meelde. Hoolimata sellest, et igauks ennast paksu heinakihiiga igast küljest kinni kattis, tungisid külmad, maapinnast tõusvad uduaurud sellest läbi ning panid kõik kondid lõgisema. Mainitud vaiaehitused katavad määratul arvul kogu delta-ala niitusid ning annavad sellele iseäralise ilme; nende varju ehitavad sinikael-pardid hea meelega oma pesa.

Küsime nüüd nende põhjuste järele, mis Matsalu lahe ümbruses, iseäranis pesitsemise ajal, rikkaliku linnustiku õitsmist võimaldavad, nii siis ökoloogiliste faktorite järele, mis seda tingivad?

Lokkava linnuelu esilekutsumiseks on kahe peateguri mõju mõõduandev. Esiteks, maastik peab toitu produtseerima külluses nii vanadele lindudele kui ka järelsoole; teiseks, eluala peab küllalt kaitset pakkuma, iseäranis haudeajal ja poegade üleskasvatamise perioodil. Need kaks alusnõuet leiame siin ideaalsel viisil ühendatud.

Teatavasti on õitsva loomade-elu esiletoomisele lopsaka taimestiku arenemine eeltingimuseks. Et soos aga pea ühtegi ruutmillimeetrit pinda ei leidu, mis mitte taim ei oleks, ja isegi kogu soopõhi taimedest on üles ehitatud, on see iseäranis rikkaliku alama loomafauna elualaks; selle fauna rohkearvuline koosseis ei jäta omakord suurt tõmbevõimu linnustiku esindajate peale avaldamata. Teiselt poolt on lahe madal vesi, iseäranis soostumise alal, lugemata hulga putukate vastsete (larvide) elamiskoht, annab aga ühtlasi määratule arvule ussikestele, limulistele, vähikestele, kalakestele ning teistele loomadele ulalust. Kõik need loomakesed on paljude lindude maiustoit. Kui suur hulk putukaid sellest veekogust ilmsiks tuleb, selgitasid meile pilvesarnased kiilide parved, kes nagu lõunamaade rohutirtsude pilved tihti päikese tumestasid. Rikkalikult kaetud laua leiavad rohked linnud ajuti paljastatud randvöös, paljudele annab lahe avavesi toitu.

Niitude heina lopsakas kasv pakub paljudele liikidele kaitstud eluala, kus nad vaenlaste silmade eest varjatult toitu otsida, oma pesa peidetud kohta ehitada ning pojad üles kasvatada võivad. Seda kaitsefaktorit kasutavad iseäranis need linnud, kellel sotsiaalne instinkt puudub, linnud, kes enam-vähem kaugel üksteisest lahus pesitsevad ning kellel puudub kaugele kõlav hoiatushääli, millega nad vaenlase ilmumist teada saaksid anda, nagu tikutaja (*Capella major*), täpiline vesivutt (*Porzana porzana*) ja rääk (*Crex crex*). Kõik mainitud linnud teotsevad peidetult taimestiku varjus. Teised enam avalikku elu elavad liigid ei tarvitse seesuguses ulatuses taimestiku kaitset; oma julgeolekuks on nad kaitseeltsingusse koonunud, mille liikmed vaenlase ilmumist valju signaliseerimisega teada annavad ning sellele ühendatud jõul kallale tungivad. Sääraseid ühinguid moodustavad heinamaal elutsevad kiivitaja (*Vanellus vanellus*), mustsaba-vigle (*Limosa limosa*), punajalg-tilder (*Tringa totanus*) ning mõned teised; ainult nende järelkasvavale soole on

kaitsev taimkate tähtsusega. Eri olukorda on niitudel avalikult teotsev tutkas (*Philomachus pugnax*) asunud; hää! puudub tal pea täiesti, aga ta elutseb suuremasse salkkonda ühendatult, mis ka teataval määral on kaitse-abinõu vaenlaste vastu.

Vegetatsioonivaesel rannikul teotsevate liikide julgeolekut kindlustab nende valvsus ning seal elavate liikide ühinemine kaitse-seltsingusse. Nii näeme, et abitud ning nõrgad vormid tugevatega haudeajal eluseltsingusse on astunud. Näiteks pesitseb abitu liivarüüt (*Charadrius hiaticula*) enamasti ergu ning tugeva meriski (*Haematopus ostralegus*) naabruses. Üldiselt tuleb tähendada, et meriski kui signalisaator, hoiataja ning haudealasse tungijate vaenlaste väljakihutaja tähtsat osa etendab. Et ta alati valvel on, ümbruskonna liikumist ikka terava silmaga vaatleb, silmab ta kõige varemini ilmuvat vaenlast, lendab sellele kohe valju kisaga vastu, alarmeerib kogu haudeala elanikud, kes nüüd koondatud jõuga rahurikkuja kallale asuvad ning selle haudealast välja kihutavad, kusjuures vaenlase tagaajamine kaugele üle selle piiri ulatub. Ilma selle sotsiaalse instinktita, mida meie veel rohkete teiste lindude juures leiame, oleks järeltuleva soo edukas kasvatamine paljudel liigidel äärmiselt raskendatud või isegi võimatu. Iseäranis mitmete kurvitsaliste (*Limicolae*) ning mõnede teiste munad, mis päevavalgel lahtistes pesades lamavad, võib üksi vaenlase eemalehoidmisega haudealast alal hoida. Tihti rõhutatud munade kohanemine ümbrusele vastab vähe tõsioludele. Klassilise näitena tuuakse ikka ette liivarüüdi (*Charadrius hiaticula*) pesitsemisolusid. Selle kollakashallid munad ning nende täpitus vastavat niivõrt lähemale ümbrusele, et neid üpris raske sellest eraldada olla. Enamasti on see ka nõnda, aga tihti lamavad selle linnu munad säärasel alusel, et nad meile juba kaugelt silma torkavad. Iseäranis silmatorkav oli mõne kurna asumine täiesti mustal pinnal. Tihti leidub meriski (*Haematopus ostralegus*) helekoorelisi mune ka tumedal maapinnal, nii et juttu kohanemisest ei või olla. Kajakate ning tiirude munad eralduvad enamasti tunduvalt ümbrusest, nii et nende värving tõepoolest mingit kaitsefaktorit ei moodusta. Ka tuleb meil lahkuda seisukohast, kõike meie silmade mõõdupuuga seletada katsuda.

Tähtis munade alalhoidmise suhtes ei ole mitte nende ettekujutatud kaitsevärvi, vaid teised asjaolud on mõõduandvad. Näiteks pesa peab säärasesse kohta asetatud olema, kus ümbruskond ta hästi ära peidab; või munad kaetakse pesalt lahkumisel materjaliga, mis ümbrusest väga vähe erineb, ning varjatakse

seega vaenlase silmade eest. Lamavad nad aga hauduja lahkumisel päevavalgel, on nende omanik sunnitud ühiselt teiste haudealal samastel tingimustel elutsevate liikidega nende kaitseks tegelikult välja astuma, või nad on niivõrt tugevate lindude omad, et keegi nende kallale ei julge asuda. Et need eeldused — muidugi erandiga — enam-vähem tööle vastavad, selgub mõnede linnurühmituste pesitsemisoluude vaatlusel.

Kõik värblinnulised (*Passeres*) ehitavad oma pesa varjatud kohta — okste tihnikusse, kõiksugustesse õõntesse, puujuurte alla, tihedasse võsastikku, tiheda heinatutti sisse j. n. e. Kaunis abitud partlased (*Anatidae*) ning mõned teised vesilinnud katavad pesast lahkumisel oma munad järjekindlalt ebesulgedega või mõne teise materjaliga kinni; peletatakse nad aga äkitselt pesalt eemale, nii et neil munade kinnikatmiseks aega ei ole, piserdavad nad need oma haisvate väljaheidetega üle. Nõrgemad rookanalised (*Rallidae*), üks teisest kaugel pesitsevad kurvitsalised (*Limicolae*) ning paljud teised peidavad oma pesad taimestiku tihnikusse. Seevastu lamavad päevavalgel vägevate röövlindude — isesugused põhjused sunnivad öökullilisi (*Striges*) urgastes pesitsema — ning teiste võimukate ning suurte lindude (sookurg, toonekurg, hall haigur) munad. Samuti asuvad pesas või lihtsalt maa peal väikeses lohukeses, ümbrusest hästi lahkuminevad koloniidena pesitsevate, ühiselt vaenlasele kallale tungivate kajakaliste (*Lari*) munad. Iseäranis paistavad selle poolest kõik tiirud silma. Aga ka kõik kurvitsalised (*Limicolae*), kellel vähe varjatud pesa on ning munad päevavalgel lamavad, nagu meriski (*Haematopus ostralegus*), kiivitaja (*Vanellus vanellus*), mustsaba-vigle (*Limosa limosa*), suur koovitaja (*Numenius arquatus*), tildrid (*Tringa*), rüüdid (*Charadrius*) ning mõned teised, on enamasti alati haude- ning kaitseseltsingusse koondunud. Siinjuures on tähelepanav, et neis seltsingutes ainult suuremad ning tugevamad liigid tegelikult kaitse teostajad on, kuna vähemad ning abitud, nagu liivarüüt (*Charadrius hiaticula*) või rislad (*Calidris*) aktiivselt seda ei toeta, ennemini nende kaitsealused on.

Matsalu lahe ümbruse linnustiku regionaalse levimise vaatluse aluseks võtame seal asuvad taimkonna-tüübid, ning nendest välja minnes selgitame valitsevat ornitoloogilist olukorda. Taimkonna-tüüpide põhjal võime selle biotoobi liigitada vähematesse elualadesse, missugused üksteisest aga mitte teravalt eraldatud ei ole, vaid ülemineku-

aladega seotud on. Vähe vorme elutseb haudeajal ainult ühes elualas, mitmeid leidub kahes neist.

Järgmised elualad, taimkonna-tüüpide alusel, võime eraldada:

1. Roostiku ja kõrkjastiku taimkonna eluala.
2. Soostunud niitude taimkonna eluala.
3. Taimestiku poolest kidur lausranniku eluala.
4. Metsa eluala.
5. Kultuurmaa eluala.

Kahest viimasest läheme vaikides mööda, nende elanikkude kohta leiab lugeja andmeid lisas; siin peatume üksikasjalisemalt ainult kolme esimesega haudeajal seotud lindude juures:

Esimest eluala moodustab Kasari jõe delta keskala ning selle külge liituv kõrkjaga (*Scirpus*), pillirooga (*Phragmites*), ahtalehise hundinuiaga (*Typha angustifolia*), kalmusega (*Acorus calamus*) ning teiste vesitaimedega kaetud sisemise lahe osa.

Teist eluala kujundavad inundatsiooni-ala soostunud niidud, aga ka esimese roostiku külge liituvad avarad heinamaad ning karjamaa-alad lõunapoolses ning põhjapoolses suunas. Taimedest paistavad siin iseäranis silma ubaleht (*Menyanthes trifoliatum*), konnakapsas (*Caltha palustris*), load (*Juncus*), tarnad (*Carex*), jõetakjad (*Sparganium*) ning teised maastumistaimed; puudest silmame siin harva mõnd leppa (*Alnus glutinosa*), paju ning sagedasti pajupõõsaid. Sellesse elualasse kuuluvad ka roostiku vahel asuvad soostunud saared.

Kolmandat kujutab vegetatsiooni poolest kidur rannikuvöö, mis põhja- ning lõunaranna kaudu mere poole suundub, siia tuleb ka isoleeritud rannikuvöö Kloostri alt umbes kuni Peniojani arvata. Seda eluala iseloomustavad liivased ning savised randalad ning laialised taimestiku poolest vaesed karjamaad.

Igas elualas elutseb mõni ainult sellele omane linnuliik ning seda iseloomustab selle juhtvormi ettetulemine.

Üksnes esimesele elualale on haudelinnuna omased: suur hüüp (*Botaurus stellaris*), tutt- ning sarvikpütt (*Podiceps cristatus* ja *P. auritus*), must vesikana (*Fulica atra*), rästas-roolind (*Acrocephalus arundinaceus*), hall hani (*Anser anser*), roo-jänese-kull (*Circus aeruginosus*) ja vesitsiitsitaja (*Emberiza schoeniclus*).

Ka väikese kajaka (*Larus minutus*) ja naerukajaka (*Larus ridibundus*) pesitsemine on enam-vähem selle elualaga seotud.

Teisele litsuvad oma märgi peale mustsaba-vigle (*Limosa limosa*), täpiline vesivutt (*Porzana porzana*), suur koovitaja (*Nu-*

menius arquatus), rääk (*Crex crex*), tikutaja (*Capella gallinago*) ning tutkas (*Philomachus pugnax*). Selle elualaga on haudeajal enam-vähem ka kalakajakas (*Larus canus*) ning jõetiir (*Sterna hirundo*) köidetud.

Seda ala otsib ka suur hulk suitsupääsuke (Hirundo rustica) üles, et siin jahti pidada suurel määral lendavate putukate peale, kuid ka suuremad salkkonnad sookurgi (*Megalornis grus*), kelle haudeala Pärnu maakonna laialistes soodes ning rabades, külastavad seda, et selle madalas vees, mis orgaanilistest olevustest kubiseb, rikkalikult kaetud lauda leida. Harva pesitseb siin üksik paar halle vareseid (*Corvus cornix*) mõne lepa või paju otsas; sagedamini ilmuvad nad siia mune otsima või noori linde püüdma. Harilik nähtus on suuremad, toitu otsivad, hallide hanede (*Anser anser*) karjad.

Ühtlasi esimeses ning teises elualas pesitsevad sinikael-part (*Anas platyrhynchos*), soopart (*Anas acuta*), rägapart (*Anas querquedula*), piilpart (*Anas crecca*) ning luitsnokk-part (*Spatula clypeata*); vartidest hauduvad mõlemates punapugu-vart (*Nyroca ferina*) ja tuttvart (*Nyroca fuligula*), värblinnulistest kõrkja-roolind (*Acrocephalus schoenobaenus*).

Kolmandale elualale on haudelinnuna omased meriski (*Haematopus ostralegus*) ja liivarüüt (*Charadrius hiaticula*). Mõõdaminevalt külastavad seda ala aga paljud teisedki linnud; iseäranis selle kaldavöös leiavad nad külluses toitu, mis neid iseäranis rändamisajal meelitab siin mõnd aega viibima. Nii võib siin rändamisperioodil pilvesarnaseid mustpugu-risla (*Calidris alpina*) parvi ning suuri punajalg-tildri (*Tringa totanus*) ja vähemaid mudatildri (*Tringa glareola*) salkkondi näha. Kaldavöö läheduses asuval karjamaal peatuvad kevadel pikemat aega suured valgepõsiste laglede (*Branta leucopsis*) ning põhja pool pesitsevate hallide hanede (*Anser anser*) seltskonnad.

Teisele ning kolmandale on haudelinnuna ühised kiivitaja (*Vanellus vanellus*), punajalg-tilder (*Tringa totanus*) ning mustpugu-risla (*Calidris alpina*), aga ka mustsaba-vigle (*Limosa limosa*) pesitseb siin vähesel arvul. Värblinnulistest pesitsevad neis põldlõoke (*Alauda arvensis*), sookiur (*Anthus pratensis*) ja lambahänilane (*Motacilla flava*).

Lahe ümbruse metsades pesitsevad röövlinnulised, nagu merikotkas (*Haliaeetus albicilla*), rabapistrik (*Falco peregrinus*) väike pistrik (*Falco subbuteo*) ning mõned teised külastavad järjekindlalt

mainitud alased; esimene suuremate lindude keskelt oma saagi otsimiseks, viimased vähemate elanikkude peale jahi pidamiseks.

Kvantitatiivselt on mainitud alade linnustik väga rikas indiviidide, vähem vormide arvu poolest. Säärasest levimisest üle eluala selgub, et teatavad liigid siin optimaalsed elamistingimused leiavad, seda kinnitab veel see tõsiasi, et need vormid kuskil meie kodumaal nii suurel indiviidide hulgal ei elutse kui siin. Mõnelele meie soodes või veekogudel elutsevatele vormidele aga ei meeldi sel maa-alal valitsev seisukord; näiteks ei leia meie siin ühtegi *Somateria* või *Oidemia* perekonna esindajat, kes oma toitu suurematel veesülgavustest otsivad; samuti puuduvad siin suuremad kajakad, toitu leiaksid nad külluses, aga maastik pole neile meelepärane.

Määratul hulgal teotseb esimeses taimkonna-tüübis sinikaelpart (*Anas platyrhyncha*), väga sagedasti soopart (*A. acuta*), punapea-vart (*Nyroca ferina*), must vesikana (*Fulica atra*) ning rästas-roolind (*Acrocephalus arundinaceus*), vähemal arvul teised sellele elualale omased vormid. Suure tähtsusega on need roostiku- ning kõrkjastikuväljad sulimisajal paljudele partlaste (*Anatidae*) sugukonna esindajatele. Teatavasti kaotavad partlased suvisulimisel kõik hoo- suled pea ühe korraga, nii et nad mõni aeg täiesti lennuvõimetud on. Ligineb see saatusline periood, kogunevad Matsalu lahe roostikku mitte üksi siin elutsevad pardid ning haned kokku, vaid siia lendavad ka kaugest ümbrusest hulgalid indiviidid, et seda hädaohtlikku aega julges peidupaigas üle elada. Kuidas muidu võib siin nähtavaid pilvesarnaseid, tuhandetest lindudest koosnevaid sinikael- ning teiste partide parvi, mis juunikuu esimesel poolel üle roostiku lendlevad, seletada. Kõik need isased seisavad eelseisva sulimise mõju all, mis isastel algab vara, juba sel ajal, kui pojad munast vaevalt välja on tulnud. Emased sulivad umbes paar kuud hiljemini, kui pojad juba üles on kasvanud, ning nende sulimine toimub palju kiiremalt kui isastel. Isastel hanedel algab sulgede vahetus hiljemini kui partidel, nad võtavad isegi poegade kasvatamisest osa, aga enne viimaste iseseisvaks saamist algab sulimine, nad lahkuvad perekonnast ning taganevad roostikku.

Teises elualas elutseb iseäranis suurel arvul mustsaba-vigle (*Limosa limosa*), kes oma suurepärase lennuevolutsioonidega vaatleja tähelepanu köidab ning oma kära ja kisaga kogu eluala täidab. See lind on meie tüübilisem soolindude esindaja; ta imepikad jalad ning pikk nokk predestineerivad teda soodes teotsemiseks. Teine siin määratul arvul elutsev lind, on tutkas (*Philomachus*

pugnax). Sagedad on ka suur koovitaja (*Numenius arquatus*), kiivitaja (*Vanellus vanellus*), punajalg-tilder (*Tringa totanus*) ja sookiur (*Anthus pratensis*). Teisi sellele alale omaseid linde leidub vähemal arvul.

Kolmandale on haudelinnuna omased meriski (*Haematopus ostralegus*) ja liivarüüt (*Charadrius hiaticula*), mõlemad on väga harilikud; teised siin elutsevad linnud on eespool mainitud.

Kvalitatiivselt ning zoogeograafilises suhtes on tähtis Matsalu lahe ümbruses paljude sääraсте lindude suurejooneline pesitsemine, mida meil mujal haruldase haudelinnuna tuntakse või mida haudeajal säärasel määral, nagu selle lahe ümbruses, ei leidu. Nii elutseb mustsaba-vigle (*Limosa limosa*) siin nii suurel arvul, et teda soostunud niitude karakterlinnuks võib nimetada. Väljaspool seda ala pesitseb see lind tunduval arvul, sellest lahest lõuna pool asuva Nehatu järve ümbruses, peale selle elutsevad mõned paarid mõnes kohas Saaremaal. Võrdlemisi sagedasti pesitseb niitudel ning ranniku karjamaadel mustpugu-risla (*Tringa alpina*). Teised selle linna haudealad asuvad Haapsalu lahe ümbruses ning Saaremaal. Viimasel pesitseb mustpugu-risla Vilsandil, Kihelkonna lahe saartel, Harilaius, Kuresaare ja Väta lahe rannikul ning Kübarsaarel; igal pool aga võrdlemisi vähesel arvul. Huvitav on punapea-wardi (*Nyroca ferina*) hulgaline pesitsemine. Siin on see vart haudeajal harilik ilme, mujal kodumaal teotseb ta rohkel arvul ainult Väikese Väina roostikus ning mõned paarid elutsevad Saaremaal Linnulahes. Tähtis on ka väikese kajaka (*Larus minutus*) pesitsemine Matsalu lahe roostikus: Kuigi praegune koosseis mitte väga suur pole ning ta mitte suureulatuslises koloniis ei pesitse, vaid vähemate üksustena roostiku vahel asuvatel saarekestel, moodustab siiski kõikide siin elavate indiviidide kogu kodumaa kõige suuremat haudekoosseisu. Teised selle ilusa kajaka suuremad haudekohad asuvad Nehatu järvel Virtsu rannikul ning Emajõe subumisalal Peipsi läheduses; vähemad koloniid asuvad Saaremaal Paadla lahes ning Sandla läheduses olevas Poka lahes. Nehatu järvel pesitsevad väikesed kajakad lähevad Matsalu lahes elutsevatest eluviisis selle poolest lahku, et nad oma pesad veepinnale vesirooside ning teiste ujuvate veetaimede peale ehitavad. Üks teine lind, kes meil mujal nii rohkel arvul ei pesitse, on suur hüüp (*Botaurus stellaris*). Piirita roostikus kostab igalt poolt ta omapärane, kaugele kuulduv, kõmisev, mõirgamise taoline häälitsemine.

Kvalitatiivselt on ka hallide hanede (*Anser anser*) suurejooneline pesitsemine tähelepandav. Hall hani elutseb haudelinnuna kõige rohkemal arvul kodumaa lääneranniku avarates roostikkudes, teda leidub aga ka selle maa-ala laialistes rabades. Peale selle on ta kaunis tavaline haudelind Saaremaa lõunarannikul meelepärastel aladel. Vähesel arvul Emajõe jõgikonnas pesitsevad haned on rabahani (*Anser fabalis*) esindajad.

Iseäralist ilu annab sellele maastikule imposantse merikotka (*Haliaeetus albicilla*) lennupilt. Oma haudealast, mis Suitsu metsas, mitte kaugel lahest, asub, külastab ta igapäev oma jahiala. Toredal lennul hõljub ta üle roostiku, kõiki seal elutsevaid suuremaid linde, kes ta toiduiha peavad kustutama, ärevusse viies. Kahjuks on ka selle hiigellinnu olemasolemine ähvardatud — olid ju sel aastal külapoisid ta pesa, kus ta paljude aastate jooksul pesitses, põlema süüdanud ning ära põletanud!

Zoogeograafilises suhtes on tähtis, et Matsalu lahe roostikus, parun Hoyningen-Huene järele, hüübike (*Ixobrychus minutus*) järjekindlalt pesitseb, aga ka väikese vesivuti (*Ortygometra parva*) ülesleidmine Russowi poolt Kasari jõe suubumisalal. Nende lindude levimisala asub lõunapoolsemates maades ning Matsalu lahe haudekohad on kõige põhjapoolsemas levimisvöö piirkonnas. Zoogeograafilist huvi äratav siin omal ajal Russowi poolt kindlaks tehtud valge-tiivase musta tiiru (*Chlidonias leucopterus*) pesitsemine. Selle tiiru haudeala on Kagu-Euroopa; siit saadab ta ühe haru välja, mis üle Moskva ning Novgorodi kuni Pihkva järveni ulatub; viimasest alast võivad siis mõned Matsalu lahe äärde sattuda.

Kui meie pilku minevikku heidame ning seda olukorda, mis mõnikümmend aastat tagasi selle biotoobi linnustikku iseloomustas, praegu valitsevaga võrdleme, võime kindlaks teha, et, nagu igal pool mujalgi, siin muutust halvema poole näeme. Paljude liikide koosseis on märksa kokku kuivanud; mõned vormid, kes varemini siin hariliku haudelinnuna teotsid, on kadunud või haruldaseks saanud. Russow nägi siin omal ajal musta tiiru (*Chlidonias niger*) suure asunduse; me silmasime ainult üht, kõrgel õhus keerlevat paari. Sama autori järele oli rohukoskel (*Mergus serrator*) väga tavaline haudelind, meie ei näinud mitte ühtegi. Küll oli aga jääkoskel (*Mergus merganser*) võrdlemisi harilik nähtus. Tähelepandav on, et Russowi Matsalu lahe linnustiku nimekirjas jääkoskel puudub; oletada ei või, et nii hea linnutundja need kaks liiki ära on vahetanud; loomulikum on, et rohukoskel sellest alast lahkus

ning jääkoskel asemele asus. Jõetiiru suurepäraseid haudeasundusi me ei silmanud kuskil; üldiselt ei olnud jõetiir (*Sterna hirundo*) ega rannatiir (*St. macrura*) mitte väga sagedad nähtused, ainult Selgrahul leidus kümnekonnast paarist koosnev jõetiiru kolonii. Ka väikese kajaka (*Larus minutus*) koosseis on, nagu eespool mainitud, vähenenud; säherdust haudeasundust, kus pesad nii tihedalt asusid, et ettevaatlikult tuli sammuda, kui ei tahtnud mune ära tallata, ei tuletanud midagi meelde — olid näha üksikud väikesed koloniid.

Need muutused on mitmesugustest oludest tingitud — muutub maastik, muutub ka selle elanikkude koosseis. Säärase, aja jooksul toimunud taimestiku muutustega haudealal tuleb küll ka musta tiiru (*Chlidonias niger*) kadumist seletada, sest Suitsu jõe suubumisala, kus ta varemini suurel määral pesitses, kujutab praegu pesitsemiskohaks kõlbmata, laialist loastiku- ning roostikutihnikut. Tunduvat mõju linnustiku koosseisu peale võivad aga ka mõned teised faktorid avaldada. Kaunis kahjulik on Matsalu lahe roostikus sagedasti pesitseva roo-jänese-kulli (*Circus aeruginosus*) tegevus, ta otsib väsimata roostikus ning niitudel elutsevate lindude pesi, et nendes lamavaid mune või poegi hävitada. Huvitav on, et siin üks teine lind, nimelt kalakajakas (*Larus canus*) teiste lindude, iseäranis väikese kajaka (*Larus minutus*), munade hävitajaks on arenenud. Väikese kajaka koosseisu vähenemist tuleb osalt selle linnu arvesse panna. Kus need kaks lindu teineteise läheduses pesitsevad, seal ei lase kalakajakad pea ühtegi väikese kajaka muna valmida. Kloostri luhal ühisel haudealal oli küll esimese liigi pesades mune, kuna kõik viimase liigi pesad munadest lagedaks olid tehtud. Kui jultunud röövlinnuks kalakajakas siin on arenenud, selgitab järgmine juhtumus. Meie olime Selgrahul mõne tiiru ja kalakajaka pesa ühes munadega kogunud ning kummastki liigist ühe eksemplari maha lasknud ja oma saagi paadi pinkidele asetanud. Siit sõitsime Kemo alla ning tegime väikese ekskursiooni selle rannikul. Saagi jätsime, olgugi et mõned kalakajakad õhus hõljusid, ühtegi paha aimamata, paati. Kui suur oli me üllatus, kui meie, umbes tunni pärast paadi juurde tagasi tulles, pesad munadest tühjad ning mõlemad linnud ära lõhutud leidsime. Meie äraolekut kasutades olid kalakajakad munad ühes koorega alla neelanud ning maha jäetud lindude kallale asunud. Huvitav on siinjuures, et nad isegi omi mune ning omasuguste surnukehasid ei põlga. Need halvad omadused ei kanna küll mitte primaarset iseloomu, vaid on alles hiljemini, toidunappuse põhjusel või sel teel tekkinud, et mõned juhuslikult

selle kergelt kätte saadava toiduga tutvusid, ta meelepärase leidsid ning selle omaduse parandamise teel edasi andsid. Imelik on, et Lääne-Euroopas kalakajaka röövinstinktist midagi teada pole.

Kaunis kartustäratav — lindude kohanemise mõttes — on ümbruskonna elanikkude tegevus. Viimsel ajal on nad hakanud linnumune maitstva toiduainena hindama ning korjavad neid igal võimalusel. Et säärane tegevus linnustiku loomuliku juurdekasvu — kui me veel arvesse võtame, et inimene kõik põhjalikult teha armastab — täielikult halvata võib, on arusaadav. Niikaua kui selles suhes muutust pole oodata, võib mõnede liikide koosseis kiiresti langeda. Loodusjõu hävituse tagajärgi on juba mainitud.

Hoolimata kõigest hädaohust, mis selle biotoobi linnustikku ümbritseb, on selle koosseis nüüdisajal veel väga rohkearvuline ning seal valitsev linnuelu üle kodumaa kõige mitmekesisem ja ülihuvitav.

Olgu veel tähendatud, et see lühike ülevaade täielikkuse peale ei pretendeeri, sest selle maastiku põhjalikuks uurimiseks, kus isäraliste raskustega tuleb võidelda, ei jätku ühest kuust, vaid seks kulub aastaid. See ülevaade käsitab ainult Kasari jõe peaharust lõuna pool asuvat madalikku ning lahe lõunapoolset rannikut.

Kahjatseda tuleb, et seda maa-ala vara kevadel ning sügisel ükski ornitoloog ei ole külastanud. Oletada võib, et siin suurepärase läbilend toimub ning mõnda haruldast lindu leidub.

Matsalu lahe ümbruses 1924. a. kevadel vaadeldud lindude nimestik.

Verzeichnis der im Frühjahr 1924 in der Matzali-
Wiek beobachteten Vögel.

1. *Podiceps cristatus cristatus* L. Pesitseb kaunis rohkel arvul lahe roostikus. Nistet in bedeutender Anzahl.
2. *Podiceps auritus* L. Haruldane haudelind. Seltener Brutvogel.
3. *Larus fuscus fuscus* L. 18. V. nägin Saastna all merel üht eksemplari. Am 18. V. ein Stück bemerkt.
4. *Larus canus canus* L. Väga harilik haudelind. Selgrahul leidis kaunis rohkesti pesi, suuremal arvul pesitseb Kasari jõe harude vahel asuvatel niitudel. 20. V. — 12. VI. leidis pesades värskeid, kui ka enam-vähem hautud mune. Täielik munakurn koosnes alati kolmest munast. Juunikuu esimesel

poolle nägin tihti hiljuti väljakoornud poegi. Sehr gewöhnlicher Brutvogel.

5. *Larus ridibundus ridibundus* L. Eelmisest haruldasem. Pesitseb roostiku vahel asuvatel saarekestel mahamurdunud vana roostiku ning loastiku lademete peal. 9. VI. leidsime pesades 1—2 värsket muna. Nistet in grosser Anzahl.
6. *Larus minutus* Pall. Harilik haudelind. Pesitseb samades oludes kui eelmine. 9. VI. oli pesades 1—3 värsket muna. Suuri haudeasundusi ei olnud näha; pesitseysid mõnikümmend paari üksteise läheduses. Häufiger Brutvogel. Am 9. VI. in den Nestern 1—3 frische Eier.
7. *Sterna hirundo hirundo* L. Tavaline haudelind lahe saartel. 12. VI. oli pesades 1—3 värsket muna. Gewöhnlicher Brutvogel.
8. *Sterna macrura* Naum. Vahete-vahel mõned eksemplarid nähtud, kas ta saartel pesitseb, on enam kui küsitav. Hin und wieder gesehen.
9. *Sterna albifrons albifrons* Pall. 26. V. lendleb üks paar rännal Matsalu mõisa all. Ein Paar beobachtet.
10. *Chlidonias niger niger* L. Kasari jõe keskharust lõuna pool oleval alal haruldane haudelind. 8. VI. pöörleb kõrgel õhus üks paar Kloostri mõisa all roostiku kohal. Ein Paar gesehen.
11. *Mergus merganser merganser* L. Kaunis harilik haudelind. Pesitseb õõnsates puudes, kivide all koobastes ning mujal. Üks emane haudus Kägi talu küüni rookatuse sees. Gewöhnlicher Brutvogel.
12. *Nyroca marila marila* L. Selgrahu läheduses merel üht paari 20. V. nähtud. Ein Paar bemerkt.
13. *Nyroca fuligula* L. Pesitseb tunduval arvul roostiku vahel asuvatel saarekestel. Gewöhnlicher Brutvogel.
14. *Nyroca ferina ferina* L. Harilik nähtus roostiku vahel asuvatel veelaugastel. Pesa ehitab heinamaale pöösaste alla ning rohu sisse. 25. V. ning 31. V. leitud pesades oli kummaski 9 muna. 9. V. leidsime kaks pesa, ühes oli 4 ning teises 7 värsket muna. Sehr häufiger Brutvogel.
15. *Spatula clypeata* L. Pesitseb väga rohkel arvul heinamaal. Pesa ehitab rohu sisse või pöösaste varju. Harvemini pesitseb roostikus, kus ta selle vahel asuvate mätaste otsa pesa ehitab. Häufiger Brutvogel.
16. *Anas platyrhynchos platyrhynchos* L. Kõige tavalisem haudelind. Pesitseb heinamaal rohu sees, pöösaste all, kuhjalavade

varjus; üks emane haudus ühe lepa otsas vanas varesepesas. Maikuu lõpu poole olid munad kõvasti hautud. Juunikuu keskpaigu lendlesid pilvesarnased isastest koosnevad parved üle roostiku. Nistet in grosser Masse.

17. *Anas acuta acuta* L. Pesitseb kaunis rohkel arvul. Pesa asub roostiku vahel olevatel mätastel. Gewöhnlicher Brutvogel.
18. *Anas querquedula* L. Rohkearvuline haudelind. Pesitseb heinamaal ning karjamaal mätaste vahel. Väga tihti nähakse, iseäranis õhtuti, üksikuid paare rannikul asuvatel tiigikestel, kus nad kuuldava labinaga toitu sõeluvad. Häufiger Brutvogel.
19. *Anas crecca crecca* L. Haruldane haudelind. Sparsam nistend.
20. *Tadorna tadorna* L. 17. V. üht paari nähtud. Ein Paar gesehen.
21. *Branta leucopsis* Bechst. Valgepõsise lagle parved peatuvad kevadel läbilendamisel pikemat aega lahe ääres asuvatel karjamaadel. 17. V. — 24. V. nägime Kägi ning Kemo vahel oleval laialisel karjamaal suuremaid ning vähemaid salku, ühes oli üle 500 linnu. Peale 24. V. ei olnud enam ühtegi näha. Im Frühjahr halten sich grosse Scharen auf den Strandweiden auf. Zum letzten Mal am 24. V. bemerkt.
22. *Anser anser* L. Pesitseb kaunis rohkel arvul roostikus. Pesa ehitab roostiku veepoolsele servale mahamurdunud vana kõrkja hunnikule. 28. V. leiab hra Leppik ühes pesas 2 paari päeva vanust poega. Mitmes pesas olid ainult munakoored leida. Maikuu keskpaigu ning lõpu poole nähti määratu suuri halli hane parvi Selgrahul. Pärastpoole teotsevad ainult vähemad, kuni 10 indiviidist koosnevad salgad ranniku karjamaadel ning niitudel. Nistet in bedeutender Anzahl im Röhricht. Am 28. V. einige Tage alte Jungen im Nest.
23. *Cygnus cygnus* (L.). 18. V. silmame Savimere kohal hra dotsent H. Riikojaga kaks laululuike, kes imelikul korral kirde poolt edela poole lendavad. Ülesõidul Kalakülast Kägile 5. VI. näeb hra Riikoja lahe kohal 3 lendavat laululuike. Vara kevadel, jää lagunemise ajal, nähakse, nagu kohalikud elanikud jutustavad, väga palju laululuiki jääst vabades veelaugastes. Einige ziehende Stücke am 18. V. und 5. VI. bemerkt.
24. *Haematopus ostralegus ostralegus* L. Väga harilik haudelind enam-vähem liivasel, lahtisel kalda-äärsel rannikul. Pesa ehitab kalda äärde liivasele pinnale kui ka kidura taimestikuga kaetud karjamaale. Maikuu lõpu poole olid munad enam-

vähem hautud. Juulikuu jooksul rõngastas hra H. Riikoja mitu noort meriskit. Häufiger Brutvogel.

25. *Charadrius hiaticula hiaticula* L. Pesitseb väga rohkel arvul samal alal kui eelmine lind. Munad asetab enamasti liiva peale kivikeste vahele. Leidsime aga mune ka teistes oludes; nii oli üks lind oma munad lehma vana sõnniku peale munenud, mille tõttu kontrast aluse ja munade vahel väga silmatorkav oli, mõnede pesad asusid musta kuiva muda peal, kust nad ka väga silma paistsid. Maikuu lõpu poole sisaldasid kõik pesad täielikku neljast munast koosnevat kurna. 17. V. peatus umbes 100 peast koosnev parv Kägi talu all kaldal. Häufiger Brutvogel.
26. *Charadrius apricarius apricarius* L. 18. V. lendas üks vähem salk üle Topinina põhja sihis. Durchziehend am 18. V. bemerkt.
27. *Vanellus vanellus* (L.). Väga harilik haudelind ranniku karjamaadel ja niitudel, iseäranis esimestel pesitseb kiivitaja määratul arvul. Maikuu lõpu poole olid pesades munad enam-vähem kõvasti hautud. Juunikuu alul leidsime rohkesti ümberjooksvaid poegi, kelledest mõned rõngastasime. Ausserordentlich häufig nistend.
28. *Philomachus pugnax* (L.) Väga harilik Kasari jõe ümbruse niitude elanik. Isaste võitluspaigad asuvad niitude kuivadel, kõrgematel kohtadel; siin toimuvad kogu päev nende omapärased kakelused. Enamasti nähakse mõnikümmend isast lindu ühes kohas; emaste arv on võrdlemisi väike, neist nähakse ainult mõndi üksikuid võitluspaiga läheduses. Kogu meie sealviibimis-aja võitlesid isased suure hooga. Sehr häufiger Brutvogel.
29. *Calidris alpina alpina* (L.). Harilik haudelind ranniku karjamaadel, vähemal arvul pesitseb ranniku niitudel. Maikuu lõpu poole leidsime hulga pesi värskete munadega. Pesa asetseb enamasti mätta otsas lohukese sees, harva tiheda rohu keskel. Ühel juhul leidsime neljast värskest munast koosneva kurna vana kõlu peal. Selgrahu kaldal nägime 20. V. selle risla pilvesarnast parve, sel ning järgmistel päevadel lendlesid ka Kägi talu all kaldal ning saarekestel suured mustpugu-risla salgad. Kõik need salgad koosnesid läbirändajatest, kuna aga kohalikud paarikaupa elasid ning pesitsemisega tegemist tegid. Vähemaid, ümberlendlevaid must-

- pugu-risla salkkondi näeme kuni ärasõiduni. Häufiger Brutvogel. Ende Mai viele Nester mit frischen Eiern gefunden.
30. *Calidris testacea* (Pall.). Hra H. Riikoja näeb Selgrahul 12. VI. ühes vähemas mustpugu-risla salgas mitu kõvernokk-rislat. Einige Stücke am 12. VI. vom Dozenten H. Riikoja gesehen.
31. *Calidris minuta* (Leisl.). 18—20. V. nägime väikesi läbilendavaid salkkondi Selgrahul ja Matsalu mõisa all. Vom 18—20 V. durchziehend.
32. *Tringa glareola* L. Pesitseb mõne paarina Kasari jõe niitudel. 18. V. viibisid mõned läbirändavad mudatildrid Topininal. Seltener Brutvogel.
33. *Tringa totanus totanus* (L.). Väga harilik haudelind ranniku karjamaadel ja niitudel, pesitseb rohkel arvul lahes asuvatel saartel. Maikuu lõpu poole olid pesades kõvasti hautud munad. Sehr häufiger Brutvogel.
34. *Tringa nebularia* (Gunn.). Mõnda läbilendavat suurt tildrit nägime 18. V. Topininal ja 20. V. Selgrahul. Durchziehend am 18. V. und 20. V. in geringer Zahl.
35. *Limosa limosa limosa* (L.). Pesitseb määratul arvul Kasari jõe niitudel; vähemal määral Matsalu luhal, Kemo ranniku karjamaal ning Topininal. Pesa asub enamasti mõne mätta otsas ning kujutab lihtsat lohku selle sees; harva leidub seda tasasel maapinnal. Maikuu lõpu poole oli suuremas osas pesades 4 kõvasti hautud muna. Juunikuu alul leidsime mitu pesa, kus pojad end munast välja koorisid. On pojad munast välja tulnud, asuvad vanemad nendega roostikuvöö kaldale elutsema, kus mättad madalate veeloikudega vahelduvad. Roostiku serval mätaste otsas saadavad nad ka õõ mööda. Sehr häufiger Brutvogel. Ende Mai in den Nestern stark bebrütete Eier.
36. *Numenius arquatus arquatus* (L.). Kaunis tavaline haudelind Kasari luhal ning Matsalu niidul. Maikuu lõpu poole olid ainult mõnes pesas kõvasti hautud munad, suuremast osast olid pojad juba lahkunud. Sehr gewöhnlicher Brutvogel.
37. *Numenius phaeopus phaeopus* (L.). 18. V. nägime Topinina kaldal 4 läbilendavat väikest koovitajat. Am 18. V. vier durchziehende Stücke.
38. *Capella media* (Lath.). Kasari luhal 28. V. mõned nähtud. Am 28. V. in der Niederung des Kasargenschen Flusses einige Stücke gesehen.

39. *Capella gallinago gallinago* (L.). Pesitseb kaunis suurel arvul Kasari luhal ning lahe ümbruse niitudel. 24. V. leidis hra Leppik Matsalu luhal pesa 4 äärmiselt hautud munaga. Nistet in recht bemerkbarer Anzahl.
40. *Megalornis grus grus* (L.). Külastab Kasari jõe madalikku vahete-vahel. 8. V. nähti üht sookurget Suitsu jõe poolt sinna lendavat, 25. V. silmab hra Leppik luhal kahte lindu. 8. VI. teotseb Neidsaare läheduses asuvas kaldavöös umbkaudu ligi 100 sookurget, madalast kaldaveest toitu otsides. Grosse Scharen besuchen hin und wieder die Niederung des Kasar-genschen Flusses.
41. *Crex crex* (L.). Väga harilik haudelind Kasari luhal, öösiti kuuldu igalt poolt nende häälitsemist. Sehr gewöhnlicher Brutvogel.
42. *Porzana porzana* (L.). Täpiline vesivutt on rohkearvuline haudelind Kasari luhal. Nistet in grosser Anzahl.
43. *Fulica atra atra* L. Must vesikana pesitseb kaunis rohkel arvul lahe roostikus. Recht häufiger Brutvogel.
44. *Botaurus stellaris stellaris* (L.). Suure hüübi omapärane mõir-gav häälitsemine kajab roostiku tihnikust väga sagedasti vastu. Sarnasel määral, kui Matsalu roostikus, see lind kuskil kodu-maal ei pesitse. Häufig nistend.
45. *Columba oenas* L. Pesitseb vähesel arvul Suitsu metsas. Sparsamer Brutvogel.
46. *Lyrurus tetrix tetrix* (L.). Tavaline haudelind Suitsu metsa ümbruses. Maikuu jooksul kuuldu sagedasti isaste kudruta-tamist. Gewöhnlicher Brutvogel.
47. *Circus aeruginosus aeruginosus* (L.). Tavaline haudelind lahe laialdastes roostikkudes. Hõljuval lennul lendleb üle roos-tiku, oma peasjalikult munadest ning noortest lindudest koos-nevat saaki otsides. Häufig im Röhricht nistend.
48. *Haliaeetus albicilla* (L.). Iga päev nähakse merikotkast üle roostikuväljade lendamas. Üks paar pesitses järjekindlalt Suitsu metsas, kus tal tänavu aga pesa ära põletati. Ein nistendes Paar.
49. *Falco peregrinus peregrinus* Tunst. Rabapistrikku nähakse kaunis sagedasti. Oletatavasti peab ta kuskil ümbruskonnas pesit-sema. Recht oft bemerkt.
50. *Falco columbarius aesalon* Tunst. Väikest pistrikku nähakse

pea iga päev, oma saaki otsib ta punajalgsete tildrite, rislade ning põldlookeste seast. Alltägliche Erscheinung.

51. *Cuculus canorus canorus* L. Kägu kukkumist kuuldub kauris sagedasti. Häufig vorkommend.
52. *Jynx torquilla torquilla* L. Elutseb haudelinnuna Suitsu metsas, Matsalu mõisa pargis ning metsatukkades. Brutvogel.
53. *Dryobates minor minor* (L.). Pesitseb mõne paarina Suitsu metsas. Seltener Brutvogel.
54. *Picus canus canus* Gm. Haudelind eespool-mainitud metsas. Brutvogel.
55. *Apus apus apus* (L.). 30. V. keerles üle Suitsu metsa üksik piirpääsuke. Am 30. V. bemerkt.
56. *Hirundo rustica rustica* L. Pesitseb rohkel arvul asulates. Kasari luhale ilmuvad suurel määral, õhus lendlevaid putukaid püüdma. Sehr häufiger Brutvogel.
57. *Delichon urbica urbica* (L.) Harilik haudelind asulates. Häufig nistend.
58. *Riparia riparia riparia* (L.). 20. V. keerlesid Selgrahu kohal väga rohked läbilendavad kaldapääsukesed. 22. V. nägime Matsalu luhal neid vähemal arvul. Lähemas lahe ümbruses see lind ei pesitse. Am 20. V. und 22. V. auf dem Durchzuge in bedeutender Anzahl.
59. *Muscicapa striata striata* (Pall.) Tavaline haudelind asulate juures, Suitsu metsas ning metsatukkades. Gewöhnlicher Brutvogel.
60. *Muscicapa hypoleuca hypoleuca* (Pall.). Pesitseb Suitsu metsas ning Matsalu mõisa puiestikus. Brutvogel.
61. *Lanius collurio collurio* L. Harilik haudelind metsatukkades. Gewöhnlicher Brutvogel.
62. *Corvus corax corax* L. Vahete-vahel nähtud. Einigemal gesehen.
63. *Corvus cornix cornix* L. Sage haudelind. Häufiger Brutvogel.
64. *Corvus frugilegus frugilegus* L. Mõnikord silmatud. Suurem kolonii asuvat Väike-Riude mõisas. In Klein-Ruhte eine Kolonie.
65. *Coloeus monedula monedula* (L.). Pesitses rohkel arvul Matsalu mõisa hoonete katuste all ning pargis õõnsais pudes. Häufig nistend im Hofe Matzal.

66. *Oriolus oriolus oriolus* (L.). Suitsu metsa ning Matsalu mõisa pargi haudelind. Brutvogel in merklicher Anzahl.
67. *Sturnus vulgaris vulgaris* L. Tavaline haudelind asulates. Gewöhnlicher Brutvogel.
68. *Passer domesticus domesticus* (L.). Pesitseb vähesel arvul asulates. Nistet in geringer Anzahl.
69. *Passer montanus montanus* (L.). Pesitseb eelmisest natuke rohkemal arvul. Nistet in merklicher Anzahl.
70. *Fringilla coelebs coelebs* L. Harilik haudelind. Gewöhnlicher Brutvogel.
71. *Chloris chloris chloris* (L.). Pesitseb vähesel arvul metsatukkades ning võsastikus. Sparsamer Brutvogel.
72. *Carduelis cannabina cannabina* (L.). Harilik haudelind. Gewöhnlicher Brutvogel.
73. *Carduelis carduelis carduelis* (L.). Haruldane haudelind aedades ning asulate puiestikkudes. Seltener Brutvogel.
74. *Erythrina erythrina erythrina* (Pall.). Pesitseb Matsalu mõisa pargis ning Suitsu jõe ääres. Nistet in geringer Anzahl.
75. *Emberiza citrinella citrinella* L. Väga harilik haudelind. Sehr zahlreich vorkommender Brutvogel.
76. *Emberiza schoeniclus schoeniclus* L. Pesitseb rohkel arvul Kasari luha roostikus ning mõne paarina Selgrahul. Nistet in bedeutender Anzahl am Röhricht.
77. *Anthus pratensis pratensis* (L.). Väga harilik haudelind. Sehr gewöhnlicher Brutvogel.
78. *Anthus trivialis trivialis* (L.). Harilik haudelind. Zahlreich nistend.
79. *Motacilla alba alba* L. Tavaline haudelind. Gewöhnlicher Brutvogel.
80. *Motacilla flava flava* L. Kasari luhal ning heinamaadel tavaline haudelind. Auf den Wiesen gewöhnlicher Brutvogel.
81. *Motacilla flava thunbergi* Billb. Parila kohal põhja pool Matsalu lahte nägime 17. V. üht täiesti mustapealist rändavat isast. 26. V. viibis 6 peast koosnev salk Kemo karjamaal. Ühel mahalastud linnul oli pea küljes 4 suurt puuki (*Ixodes* sp.). Am 17. V. und 26. V. durchziehend beobachtet.
82. *Alauda arvensis arvensis* L. Väga tavaline haudelind põldudel ning niitudel. Sehr zahlreich nistend.
83. *Parus major major* L. Harilik haudelind Suitsu metsas ning metsatukkades. Gewöhnlicher Brutvogel.

84. *Parus palustris palustris* L. Pesitseb Suitsu metsas. • Spar-samer Brutvogel.
85. *Sylvia nisoria nisoria* (Bechst.). Vööt-põõsalind pesitseb tun-duval arvul Suitsu metsas ning asulate puistikkudes. Ühes hra Riikoja poolt Kägi talu aias 10. VI. leitud pesas oli 3 täiesti värsket muna. Recht häufiger Brutvogel.
86. *Sylvia borin* (Bodd.). Aed-põõsalind on kaunis harilik haude-lind Suitsu metsas ning asulate juures asuvates puistuis. Häufig nistend.
87. *Sylvia atricapilla atricapilla* (L.). Võrdlemisi haruldane hau-delind. Sparsamer Brutvogel.
88. *Sylvia communis communis* (Lath.). Pesitseb igal pool lagen-dikkudel põõsastes. Gewöhnlicher Brutvogel.
89. *Sylvia curruca curruca* (L.). Harilik haudelind. Zahlreich nistend.
90. *Phylloscopus collybita abietina* (Nilss.). Väga harilik haude-lind puistuis. Sehr gewöhnlicher Brutvogel.
91. *Phylloscopus trochilus trochilus* (L.). Sama harilik kui eel-minegi. Sehr häufig nistend.
92. *Hippolais icterina* (Vieill.). Esimest lauljat isast kuulsime 29. V. Pesitseb tunduval arvul puistuis. Brütet in merklicher Anzahl.
93. *Acrocephalus arundinaceus arundinaceus* (L.). Pesitseb väga rohkel arvul lahe roostikus. Esimesi laulvaid isaseid kuuldus 28. V. Im Röhricht sehr gewöhnlicher Brutvogel.
94. *Acrocephalus schoenobaenus* (L.). Harilik haudelind Kasari ma-dalikul ning ranniku heinamaadel. Gewöhnlicher Brutvogel.
95. *Locustella fluviatilis* (Wolf.). Ühe isase lirstamist kuuldus 30. V. Suitsu metsa ääres põõsastikust. Am 30. V. ein schwirrendes Männchen gehört.
96. *Turdus philomelos philomelos* Brehm. Harilik haudelind puistuis. Gewöhnlich nistend.
97. *Turdus musicus* L. Vainurästas pesitseb rohkel arvul Suitsu metsas ning puistuis. Gewöhnlicher Brutvogel.
98. *Turdus pilaris* L. Tavaline haudelind. Gewöhnlicher Brutvogel.
99. *Oenanthe oenanthe oenanthe* (L.). Kultuurmaal harilik haude-lind. Häufig nistend.
100. *Saxicola rubetra rubetra* (L.). Karjamaadel ning kuivematel niitudel harilik haudelind. Häufiger Brutvogel.

JW

101. *Phoenicurus phoenicurus phoenicurus* (L.). Pesitseb kõigis suuremais puistuis. Gewöhnlicher Brutvogel.
102. *Erithacus rubecula rubecula* (L.). Suitsu metsas harilik haidelind. Gewöhnlicher Brutvogel.
103. *Luscinia luscinia* (L.). Ööbik pesitseb rohkel arvul Matsalu lahe ümbruses. Igast enam-vähem suuremast puistust kõlab ta laul. Der Sprosser nistet in recht bedeutender Anzahl in der Matzal-Wiek.

A

45 50

127 058